

В.В. Крейденко

V. V. Kreidenko

ІДЕОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ВИБОРУ

Abstract. The main purpose of the article is the analysis of the ideological basis of parties and blocks and the determination of the place and the role of the ideology, its axiological system, practical recommendations, and functions of socio-political doctrines in the contemporary political process that influences the problem of electoral choice in the Ukrainian society.

Ідеологічна проблема електорального вибору охоплює коло теоретичних проблем, які викликають зацікавленість представників кількох галузей науки: політології, соціології, філософії. Розглядаючи проблему з позиції важливості, є сенс аналізувати ідеологічне підґрунтя партій та блоків в Україні за результатами виборів 2006 р. та позачергових виборів 2007 р. до Верховної Ради України. З точки зору визначення місця і ролі ідеології, її аксіологічної системи, практичних вказівок та функцій суспільно-політичних доктрин у сучасному політичному процесі можна простежити основні проблеми електорального вибору в українському суспільстві.

В Україні, яка декларує себе як європейську, правову, демократичну державу, проблема ідеологічного підґрунтя партій набуває особливого значення в період політичного реформування українського суспільства, переходу до формування механізмів політичної відповідальності. Досвід демократичних країн свідчить, що механізми політичної відповідальності формуються, насамперед, партіями, створеними на ідеологічних засадах. В українському варіанті це завдання актуалізується умовами реформування політичної системи, формування повноцінних політичних партій, які визначаються у структурно-функціональному аспекті як засіб досягнення політичної влади. Ми виходимо з гіпотези, що використання класичних прийомів для аналізу політичного спектра в українських умовах може бути успішним лише в разі врахування специфічних особливостей українського політикуму, обумовлених певними політичними ідеологіями.

Американський соціолог Н. Смелзер обґрунтовує розуміння ідеології як системи теоретичного знання, що утверджує певні цінності і факти. Функції ідеології, вважає він, полягають:

По-перше в тому, щоби послабляти соціальну напругу, яка виникає тоді, коли люди усвідомлюють розбіжності між своїми цінностями і реальними умовами своєї життєдіяльності. Інакше кажучи, ідеологія покликана затінювати суперечність між ідеєю про рівні можливості кожного громадянина і реальністю, коли одні соціальні групи й індивіди перебувають в гіршому стані, ніж інші.

По-друге, оскільки ідеології захищають інтереси певних соціальних груп, то мають, в силу свого статусу, виправдовувати існуючий стан речей (консервативні типи ідеології) або ж, навпаки, боротися за його скасування (радикальні типи ідеології).

По-третє, ідеології можуть надавати сенс і законність діям людей, їхнім вимогам [1, с. 55–57, 67].

Зрештою, ідеології є засобом ідентифікації особистісних, групових норм і цінностей, задля досягнення яких громадяни вдаються до відповідних дій. Е. Фромм визначає ідеологію так: “Ідеології – це ідеї, сформульовані на потребу публіци, які задовольняють прагнення кожної людини полегшити докори сумління вірою в те, що вона діє заради чогось, напевне – доброго і бажаного. Ідеологія – це готові “думки-товари”, що поширюються пресою, ораторами, ідеологами для того, щоб маніпулювати масами людей заради цілей, котрі нічого спільного з ідеологією не мають, а часто навіть їй прямо протилежні...” [2, с. 332].

А. Мендра трактує ідеологію як систему доцільних, науково обґрунтованих положень, покликаних давати зрозуміле пояснення соціальної дійсності. Р. Гароді, навпаки, вважає, що ідеології, втім числі й світові, – лібералізм, консерватизм, соціал-демократія, націоналізм тощо, – не можуть дати задовільної відповіді на порушені постіндустріальною цивілізацією питання через розрив між дійсністю, що пішла далеко вперед, і застарілими теоретичними конструкціями. Ці визначення найближчі для нашого сприйняття і пояснення феномену “ідеологія” [3, с. 85].

Отже, структурно ідеологія складається з трьох елементів: образу дійсності (того, що відбувається у конкретному суспільстві та поза ним); аксіологічної системи (ієрархії цінностей); практичних вказівок (методології діяльності для зміни або збереження існуючого стану справ). Функціями суспільно-політичних доктрин є визначення політичного курсу, стратегії, тактики партій і, певною мірою, електоральної поведінки громадян. Водночас, якщо розглядати ідеологію як чинник формування світогляду, то слід зазначити, що положення, пропаговані владною елітою, не завжди адекватно сприймаються на рівні конкретного індивіда, оскільки й сьогодні уявлення про суспільно-політичні доктрини у більшості громадян, м'яко кажучи, не є ґрунтовними.

Тому й природно, що ідеологічний вакуум в Україні, який утворився внаслідок краху комуністичної системи, заповнився дуже різними типами ідеологій – від неობільшовизму до крайнього націоналізму, від лібералізму до радикалізму, релігійного фанатизму [4, с. 125].

Виправити таке становище можна шляхом вироблення ідейно-політичних засад державного будівництва. Так, учасники науково-практичної конференції “Ідеологія та ідейно-політичні засади державного будівництва в Україні” (Київ, 2005 р.) зазначали, що пріоритетним напрямом, об'єднуючою ідеєю для народу України має стати творення соборної української держави [5, с. 155–156].

На сьогодні дослідники не мають єдності поглядів щодо побудови ідеологічної структуризації політичних інтересів. Зокрема, Ф. Кирилюк вважає, що сучасний ідеологічний спектр складається з шести основних складових: комунізм, соціал-демократія, лібералізм, консерватизм, націоналізм і фашизм [6, с. 413]. Російські ж дослідники В. Пугачов і А. Соловйов говорять лише про чотири типи поширених

ідеологій (лібералізм, консерватизм, соціалізм і фашизм) [7, с. 293–303]. К. Гаджієв, поділяючи ідеологічний спектр на п'ять складових (лібералізм, консерватизм, соціал-демократія, марксизм і тоталітаризм [8, с. 121]), зазначає, що реально конкурентними нині є лише лібералізм, консерватизм і соціал-демократія. На думку М. Головатого, в Україні існують такі основні ідеології: комуністична, соціалістична, ліберально-демократична, соціал-демократична, націонал-демократична і християнсько-демократична [9, с. 23]. В. Бебик провідними політичними доктринами називає лібералізм, неолібералізм, консерватизм, неоконсерватизм, соціалізм, соціальну демократію, анархізм і тоталітарні доктрини (комунізм, фашизм, сіонізм) [10, с. 58–90].

Отже, можна стверджувати, що, назагал, дослідники розрізняють такі типи політичних ідеологій: комунізм (марксизм), неоконунізм; соціал-демократія (демосоціалізм, соціальна демократія); лібералізм, неолібералізм; консерватизм, неоконсерватизм; фашизм (неофашизм).

Збільшення кількості партій та зростання їх ролі у політичному процесі змусило дослідників детально аналізувати не лише статутні документи, але й виступи активістів, практичну діяльність партій та їх парламентських блоків, партійну пресу, обставини виникнення партій.

Всередині партій виникла потреба теоретично висвітлювати її ідеологічні засади та порівнювати їх з іншими. Це й не дивно, адже партії розвиваються згідно із загальносвітовими традиціями, базові ознаки їх ідеологічних засад аналогічні традиційним для Європи, а тому до них правомірно застосувати загальноприйняті назви, з однією умовою – до консервативної ідеології в Україні прийнято застосувати термін “націоналізм”. Тому ідеологічні засади діяльності партій можуть бути їх базовою характеристикою та основою для прогнозування їх діяльності.

Слід зазначити, що поділ на лівих і правих за ідеологічним принципом у тому вигляді, в якому він використовується при аналізі європейських політичних систем, в українських умовах є досить умовним. Так, у країнах західної демократії лівими вважаються партії, які у своїх програмах захищають інтереси малозабезпечених верств населення та орієнтуються на формування централізованої або контрольованої державою економіки. Зазвичай вони наполягають на скасуванні або обмеженні приватної власності, на значній концентрації податків у бюджеті та їх централізованому розподілі.

Центристські ж партії захищають інтереси середнього класу, тобто людей, які мають досить високу заробітну платню: вчителі, лікарі, науковці, працівники високої кваліфікації тощо. У своїх програмах ці партії обстоюють розвиток ринкової економіки в гармонійному поєднанні з вирішенням соціальних проблем, державним сприянням розвитку освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, гарантованим пенсійним забезпеченням, підтримують помірне оподаткування.

Праві партії за кордоном захищають інтереси великого капіталу. Вони орієнтуються на жорстку ринкову економіку, виступають за згортання державного втручання в економіку, обмеження державного фінансування соціальних програм.

В Україні хоча суб'єкти виборчих перегонів як “ліві – праві” теж визначаються за вищевказаними ознаками, але в свідомості нашого виборця позиціонування за цим

поділом проходить, у першу чергу, згідно не з економічним аспектом, а національно-демократичним і зовнішньополітичним.

Тобто, українські праві виступають за рух України до західноєвропейської спільноти (ЄС, НАТО), підтримку української мови, народних звичаїв і традицій.

Ліві партії прагнуть ширшого інтегрування України з державами пострадянського простору, передусім з Росією, вирізняються значно меншою спрямованістю на підтримку духовно-культурної спадщини українського народу – аж до надання російській мові статусу державної.

Проаналізуємо короткі характеристики цих ідеологічних типів за результатами виборів у Верховну Раду 2006 р. та позачергових виборів 30 вересня 2007 р. (рис. 1 і 2) [11].

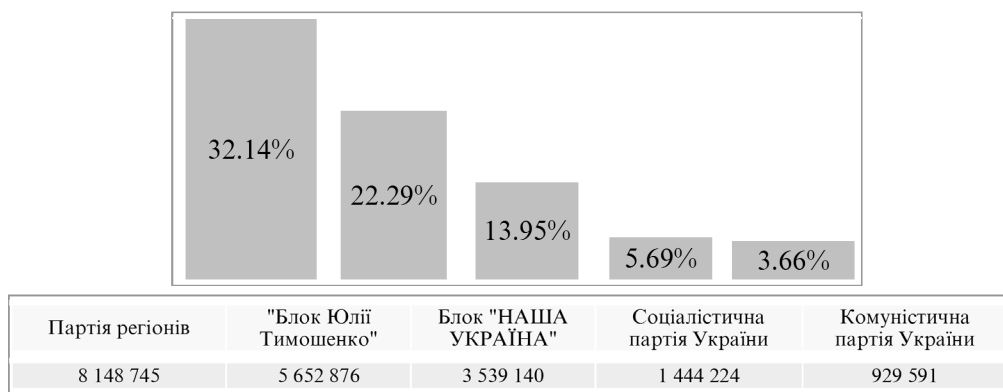

Рис. 1. Результати виборів народних депутатів України 26 березня 2006 р. Партія (блоки), які за підсумками голосування набрали три (3%) та більше відсотків голосів виборців

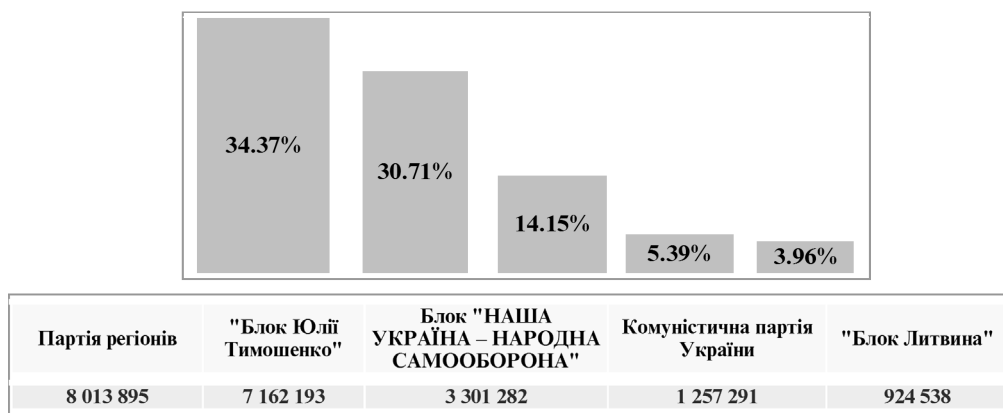

Рис. 2. Результати позачергових виборів народних депутатів України 30 вересня 2007 р. Партія (блоки), які за підсумками голосування набрали три (3%) та більше відсотків голосів виборців

Почнемо з Комуністичної партії України, за яку електорат віддав 95 959 голосів у 2006 р. та 1 257 291 – у 2007 р. Основними її постулатами є: необхідність соціалістичної революції і встановлення диктатури пролетаріату; тотальне усупільнення засобів виробництва; централізоване планування-регламентація з боку держави процесів виробництва і розподілу продукції; ліквідація ринкових відносин; заборона приватної власності (має бути лише публічна); декларована рівність усіх громадян; заперечення соціального, ідеологічного і політичного плюралізму [12, с.75–90].

Друга політична сила, яка пройшла до Верховної Ради у 2006 р. і не змогла подолати 3-відсотковий бар'єр у 2007 р., – Соціалістична партія України, основним постулатом якої є справедливість, свобода і солідарність, що визнає право приватної власності. Принципи свободи, справедливості, солідарності відрізняють її від ліберально-консервативних партій. Сучасна ідеологія соціалізму вважає нерівність не просто несправедливою, але й неефективною. Заслужує на увагу те, що в умовах глибокої кризи та значних труднощів процесу реформування саме цивілізовані сучасні соціал-демократи та соціалістичні партії європейського гатунку можуть стати єдиною альтернативою відновленню популярності соціалістичних ідей серед значної частини населення. В Україні ж, з огляду на результати виборів народних депутатів 2007 р., в умовах політичної та економічної криз у державі виборці не вельми схильні підтримувати ці ідеї [13, с. 15–25].

До Верховної Ради України у 2007 р. пройшов політичний Блок Литвина (924 539 голосів). Його стратегія базується на ідеології неоконсерватизму: відстоює формування сильної влади, збереження в суспільстві сильної позиції держави, допускає до політичної влади лише представників елітних прошарків суспільства, вбачає силу державної влади в її професіоналізмі та моральності, у міжнародних відносинах на першому плані повинні бути національні інтереси, насамперед економічна зацікавленість [13, с. 25–28].

Ідеологія третьої політичної сили, яка пройшла до Верховної Ради у 2006 р. (3 539 140 голосів) та 2007 р. (3 301 282 голоси) – блоку “Наша Україна” (у 2007 р. – “Наша Україна – Народна самооборона”) базується на засадах сучасного українського консерватизму та української національної ідеї, яка полягає у відродженні традиційних цінностей і морально-правових засад етнокультурного розвитку українства. Ця ідеологія має ґрунтуватися на традиційній релігійності, патріотизмі, моральності та народній єдності, а її головними атрибутами мають стати конституційна демократія, верховенство моралі і закону, пріоритет прав українського суспільства та орієнтація на одвічні духовні цінності, протиставлення стійких традицій, соціальних інститутів, суспільних порядків усіляким потрясінням. Договірність природа держави розглядається як природний рух речей, що схильний до соціальної стабільності та захисту надбань історії, закону, порядку, дисципліни, суспільної стабільності, традицій нації [14, с. 150–165].

Доктрина четвертої сили, яка пройшла до Верховної Ради у 2006 р. (5 652 876 голосів) та у 2007 р. (7 162 193 голоси), – Блок Юлії Тимошенко – базується на ліберальній ідеї “відповідальної держави”, виходячи з необхідності партнерства між урядом, бізнесом і працею на всіх рівнях господарського механізму, зміщення центру

ваги із заборонних заходів на стимулювання, значних державних капіталовкладень в основні фонди невиробничої сфери (видатки на освіту, охорону здоров'я, підвищення кваліфікації персоналу). Приватна власність розглядається як гарант і мірило свободи людини. В економічній теорії лібералізм пропагує свободу підприємництва, ринку і конкуренції. Ліберальне розуміння демократії – це політична рівність людей, рівність їх прав на життя, власність і свободу. Держава відокремлена від громадянського суспільства. Виступаючи проти порушення свобод людини, ця ідеологія сформувала вимоги обмеження діяльності держави правом, законом, що виступає проти концентрації влади в одних руках – принцип розподілу влад. Також ця ідеологія поширює ідеї всезагальних виборів, парламентаризму, політичного плюралізму, місцевого самоврядування [15, с. 27–35].

Найбільше голосів як у 2006 р. (8 148 745), так і в 2007 р. (8 013 895) набрала “Партія регіонів”, неоліберальна ідеологія якої спирається на ідею розвитку приватного бізнесу і конкурентного середовища, яке повинно створити умови для швидкого економічного піднесення в державі.

Неолібералізм відстоює обов'язок держави в розробці загальної стратегії розвитку економіки і виконання заходів щодо її реалізації. З визнанням держави рівноправним власником сформувалась ідея плюралізму форм власності. Найважливішою функцією держави, як вважають неоліберали, є соціальний захист, особливо тих груп і верств населення, які зазнають найбільших труднощів. Отже, за цією ідеологією приватна власність має чесну суспільну природу, оскільки в її створенні, примноженні, беруть участь не тільки власники. У зв'язку із цим важливе місце посідає маніпулювання виробничо-ринковим механізмом попиту і пропозиції в концепції планування. Неолібералізм проголошує “державу загального добробуту”, яка забезпечує кожному члену суспільства прожитковий мінімум, державну політику стабільності і відвернення соціальних потрясінь.

Одними з найвищих цінностей ідеології неолібералізму є відповідальність бізнесу, перерозподіл матеріальних благ (через систему податків і державних соціальних програм) на користь менш забезпечених верств суспільства. За неолібералізмом – обов'язок держави – обмежувати особистість від зловживань при роботі в ринковій системі [16, с. 54–60].

Отже, проаналізувавши ідеологічне підґрунтя партій, їх ідеології, аксіологічну систему, практичні вказівки та функції суспільно-політичних доктрин в сучасному політичному процесі в Україні, обумовленого проблемою електорального вибору, можна прийти до висновку, що ідеальною для демократичного суспільства є модель, коли виборці обирають ідею, яка їм більше імпонує, і своїми голосами підтримують партію, яка відстоює саме цю ідеологію. Але оскільки виборці в Україні в більшості випадків не читають партійні програми, то завдання всіх зареєстрованих політичних партій в Україні – будь-яким чином ідентифікувати свою назву з даною ідеєю та донести цю ідею до електорату. Ідеологічні проблеми електорального вибору та перехідний стан українського суспільства загалом не дозволяють говорити про ідеологічну структурованість партій, які представлені в парламенті. Класичні політичні ідеї ще не оволоділи масами. Електоральні поля досить розмиті, особливо в центрі

політичного спектра, що дозволяє працювати на ньому всім основним політичним силам. Разом з тим, сьогодні в Україні існує підґрунття для будівництва сучасних політичних партій: команди ефективних, досвідчених політиків, розвинуті мас-медіа, динамічні PR-структури, відповідне законодавче регулювання. До цих умов необхідно ще мати час на підготовку суспільної думки, культивування політичної культури, розвиток партійних механізмів. Партія, що трансформує народні ідеали у свою програму, чітко визначить пріоритети розвитку суспільства і покаже реальний шлях їх досягнення, безумовно стане лідером українського політичного процесу, зламає проблеми ідеологічного ідентифікування та електорального вибору з перспективою віднайдення відповідей на сучасні виклики, ризики і небезпеки новітньої доби.

-
1. *Смелзер Н.* Соціологія. – М.: Ін-т практич. психології, 2004. – 426 с.
 2. *Фромм Э.* Психоаналіз и етика. – М.: Республіка, 2003. – 416 с.
 3. *Мендра М.П.* Системний аналіз історичних типів європейської ідеології. – Ірпінь: Академія держ. податк. служби України, 2003. – 195 с.
 4. *Білоус А.О.* Політико-правові та ідеологічні системи: світу і України: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2004. – 200 с.
 5. Куди йдемо?..: Матеріали наук.-практ. конф. “Ідеологія та ідейно-політичні засади державного будівництва в Україні”. – К., 2005 – С. 160.
 6. Політологія: історія та методологія За ред. Ф.М. Кирилюка. – К.: Здоров’я, 2000. – 632 с.
 7. *Пугачов В.П., Соловійов А.И.* Введение в политологию. М.: Аспект Пресс, 2004. – 479 с.
 8. *Гаджиев К.С.* Политическая философия. – М.: Экономика, 2002. – 606 с.
 9. *Головатий М.Ф.* Хто стане третім Президентом України? Про ідеологічні метаморфози наступних президентських виборів // Політ. менеджмент. – 2005. – № 2.
 10. *Бибик В.М.* Політологія для політика і громадянина. – К.: МАУП, 2003. – 424 с.
 11. www.cvk.gov.ua
 12. *Вовк В.* Розвиток лівоцентристського руху в Україні: аналіз та пропозиції // Лівоцентристська перспектива України: Зб. експерт. матеріалів. – К.: Ін-т громадян. сусп-ва, 2005. – С. 120.
 13. *Недюха М.П.* Соціалістична ідея як складова модернізаційного розвитку України // Культура і мистецтво у сучасному світі: Наук. зап. КНУКіМ: Вип. 3 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2002. – 205 с.
 14. *Сікора І.* Консервативна ідеологія і практика реформ та проблеми її легітимації в Україні // Молода нація. – 2005. – № 10. – С. 71 – 95.
 15. *Волинський А.* Ліберально-ідеологічна структуризація суспільних політичних інтересів // Політ. менеджмент. – 2004. – № 5.
 16. *Танчер В.* Неоліберальні політичні партії та рухи у світлі “ситуації постмодерну”. – К.: Фонд “Демократичні ініціативи”, 2005. – 416 с.